

SAMSPEL

Guide om växelverkan och tidig språkutveckling

Innehåll

Till läsaren	2
Växlerverkan stärks i samvaro	4
Från omedvetna uttryck till medvetna budskap	6
Utveckling av uttryckssätt	8
Försenat tal	9
Från gester till tecken, från pekande till bilder	10
Att kombinera uttryck till meningar	12
Barnet utvecklas i sin egen takt	14
Tilläggsinformation	16

Till läsaren

Växlerverkan är viktigt för alla. Barnet och föräldrarna har en lika viktig roll i utvecklingen av barnets växlerverkan. Färdigheter i växlerverkan förstärks via gemensamma erfarenheter.

Den här guiden berättar om utvecklingen av växlerverkan och språk hos barn, från födseln till ungefär två och ett halvt års ålder. Varje barn utvecklas i sin individuella takt. Ofta lär barnet sig att kommunicera utan att man lägger speciellt mycket märke till det. Alltid utvecklas dock inte kommunikationsfärdigheterna enligt förväntan. De vuxna kan också tycka att barnets beteende i interaktionssituationer kan se annorlunda ut jämfört med hur andra barn i samma ålder kommunicerar.

Om barnet växer upp i en mångspråkig omgivning kan det hända att dess tal- och språkutveckling dröjer en aning i början men i normala fall tar barnet fast

! I slutet av varje kapitel finns det exempel på hur de vuxna kan stödja barnets utveckling. Det lönar sig att välja sådana råd som man känner sig bekväm med. Man behöver inte göra allting på en gång. Det viktigaste är glädjen i växelverkan och att vara tillsammans.

det snabbt. För det mesta kan ett barn utan möda tillägna sig flera språk om de används i barnets dagliga omgivning. Om ett barn har problem med språkutvecklingen märks svårigheterna oftast i samtliga språk.

Den här guiden riktar sig till vuxna som vill ha mera information om barns växelverkan, kommunikation och tidiga språkutveckling. I handboken redogörs det för hur man kan förstärka kommunikationsfärdigheter i samspelssituationer. Här finns också information om hur man kan stödja ett barn ifall den språkliga utvecklingen av någon orsak inte framskrider som väntat. Om du funderar på något kring ditt barns växelverkan, kommunikation eller språkliga utveckling, är det bra att ta upp saken på barnrådgivningen.

bild: Barbro Wickström

bild: Timo Hartikainen

Växelvekan stärks i samvaro

Alla människor har behov av att vara tillsammans med andra människor. Genast efter födseln börjar babyen samla på sig erfarenheter av växelvekan. Den nyfödda babyen lyfts på mammans mage där den känner mammans värme och hör hennes hjärtslag som redan är bekanta från tiden i livmodern. Mamman svarar på babyens rörelser genom att beröra, söka ögonkontakt och genom att tala till babyen.

Redan från och med de första stunderna börjar en uppfattning av samvaro och växelvekan byggas upp hos babyen. Babyen uttrycker sina behov och den vuxna ger gensvar. Växelvekan är grunden för all utveckling hos babyen. Alla delområden i utvecklingen byggs upp genom växelvekan och samspelsituationer.

Babyn uttrycker sina behov och den vuxna svarar på behoven. Växelverkan är grunden för all utveckling hos babyn. Alla delområden i utvecklingen byggs upp genom växelverkan och samspelsituationer.

Babyn är vanligen i det här utvecklingsstadiet under några månader efter födseln.

ner. När de vuxna tolkar babyns budskap och svarar på dess behov stöder de också utvecklingen av babyns grundtrygghet, reglering av känslor och uppmärksamhet.

Under de första månaderna uttrycker babyn grundbehov som de vuxna ger gensvar på. Det är viktigt att babyn känner att dess sömn- och matrytm hittas, att man lugnar babyn då den har magont osv. När babyns basbehov tillfredsställs känner babyn att dess budskap blir förstått och det lönar sig att uttrycka dem.

De tidiga erfarenheterna av växelverkan är viktiga för alla delområden i utvecklingen. I den tidiga växelverkan övar man på sådana grundfärdigheter som behövs senare när man kommunicerar allt mer mångsidigt med andra. Grundelementen i växelverkan dvs. kontakt, närvaro och turtagning behövs i alla kommunikationssituationer genom hela livet. Babyn har sin egen personlighet genast från början. Den är en ny bekantskap för alla och att bekanta sig tar sin tid. Vissa föräldrar berättar att de inte desto mera funderar på hur de är i interaktion med sin baby – sakerna framskrider av sig självt. I andra fall kan det ta en längre tid att hitta en gemensam ton. Lyckade samspelsituationer stärker växelverkan, ger en känsla av välbehag och sporrar att fortsätta.

DE VUXNA KAN STÖDJA BARNETS UTVECKLING:

- genom att vara lugnt närvarande i samvaro och vårdssituationer
- genom att koncentrera sig på babyn
- genom att observera babyns initiativ (gråt, belåtet ljudande, rörelse)
- genom att ge respons på babyns initiativ (prata, hålla i famnen, smeka, söka ögonkontakt, vårda)
- genom att lugna babyn när den är orolig
- genom att locka ett barn som trivs mycket för sig själv till växelverkan

Om du funderar över något angående babyns utveckling och växelverkan, diskutera saken på rådgivningen.

! Babyn behöver regelbundet och rikligt med erfarenhet av att kunna påverka genom att ljuda och agera.

bild: Annakaisa Ojanen

bild: Kirsi-Marja Savola

Från omedvetna uttryck till medvetna budskap

Under de första månaderna efter födseln utvecklas hos barnet förmågan att lugna sig och en tillförsikt att dess grundbehov tillgodoses. Efter det börjar en utvecklingsfas där färdigheter i växelverkan, känslor och kommunikation utvecklas. Meddelanden som babyn med gester, miner och kropp förmedlar gäller inte längre enbart grundbehov, utan babyn börjar med sin kommunikation också berätta hur den upplever omgivningen.

Vardagen med en baby byggs upp av

gemensamma handlingar: blöjbyte, på- och avklädning, matsituationer, förberedelser inför natten eller samvaro. Strukturerna i aktiviteterna hjälper babyn att gestalta dagens gång och hjälper den att förutspå kommande händelser. När babyns uttrycksätt besvaras upplever babyn sig trygg och får erfarenheter av sina egna möjligheter att påverka. När babyn känner sig ensam eller hungrig börjar hon/han kanske gnälla. Mamman eller pappan hör det och tolkar det som att babyn vill komma i famnen eller att ba-

byn är hungrig. Föräldern pratar till babyn och går till den, lyfter upp babyn i famnen och smeker den. Om babyn lugnar sig, var förälderns tolkning att babyn ville komma i famnen troligen rätt. Om babyn fortsätter att gnälla, ger föräldern mjölk. Om babyn lugnar sig när den fått

Babyn är i den här utvecklingsfasen vanligen vid 3-12 månaders ålder.

! Det är viktigt för språkutvecklingen att föräldrarna talar sitt eget modersmål med barnet.

mjölk, var föräldrarnas tolkning att barnet var hungrigt rätt. När föräldrarna tolkar barnets gnäll ändamålsenligt, blir det en medveten symbol för att be om att komma i famnen eller att få mat.

Redan i ett par månaders ålder börjar barnet använda sin röst allt mångsidigare i växelverkan med andra. Vid sidan om gråt och matljud ss. rap, smackningar och hickningar börjar barnet producera olika välmående-ljudanden och skratt. Produceringen av ljud blir också mera målmedveten. Barnet uttrycker sig själv i samspelssituationer och lekar på ett mångsidigt sätt med ljudanden, tjut och brummande läten. Ljudandet stärks av rörelser i kropp, armar och ben. Småningom förändras barnets ljud från ljudens yterligheter till ett joller. När barnet jollar producerar den rytmiska ljudserier med flera stavelser. Trots att jollret saknar innebörd börjar det med tiden mer och mer likna omgivningens tal.

Barnet behöver regelbundet och rikligt med erfarenheter av att dess handlingar och ljudanden påverkar omgivningen. När föräldrarna konsekvent tolkar en handling, börjar en viss aktivitet att få en fast betydelse. Handlingen blir en medveten symbol för den specifika saken. I gemensamma stunder skapas det mera av dessa symboler:

- barnet *tjuter och viftar med händerna* när den vill fortsätta bada
- barnet *vänder bort sitt huvud* när den inte längre vill äta
- barnet *sträcker fram sina armar* när den vill komma upp i famnen
- om föräldrarna brukar leka titt-ut-lek med barnet vid blöjbytet börjar barnet *ljuda av glädje* när den väntar att leken snart ska börja
- om titt-ut-leken t.ex. har en höjdpunkt då barnet blir kittlad, börjar den vänta på att bli kittlad genom att *spänna sin kropp och titta med förväntan* på sin vårdare.

DEVUXNA KAN STÖDJA BABYNS UTVECKLING:

- genom att skapa en klar dagsrytm som hjälper barnet att förutsäga kommande bekanta händelser
- genom att ordna överraskande, lekfulla upplevelser i vardagen
- genom att på basen av barnets reaktion kontrollera att den överraskande situationen var rolig
- genom att upprepa en gemensam rolig situation som blivit bekant
- genom att ge utrymme för barnets uttryck
- genom att uppmärksamma speciellt de uttryck och symboler som barnet har börjat använda konsekvent för en viss betydelse
- genom att agera utifrån sin egen tolkning och samtidigt observera barnets reaktioner för att se om tolkningen är rätt
- genom att locka barnet till växelverkan och lek med ljud och joller
- genom att sjunga, använda rim och ramsor och leka lekar som barnet kan delta i och ta tur i
- genom att prata med barnet i vardagssituationer
- genom att benämna känslor, saker och aktiviteter som hör till olika situationer
- genom att avslappnat gå in i samvaron, skoja och locka så barnet och den vuxna kan dela sinnestämningar

Om du funderar på något angående barnets utveckling eller växelverkan, diskutera saken på rådgivningen.

Utveckling av uttrycksätt

Så småningom börjar barnet och personer i dess närmiljö att kommunicera allt mångsidigare. Barnet använder sitt **kroppsspråk** dvs. **miner, gester, handlingar och betoningar** för att uttrycka sig. Vid sidan om tal använder personerna i närmiljön samma kroppsspråk som barnet.

Barnets jollrande blir småningom allt mer nyanserat och barnet börjar uttrycka stavelser av ord. Barnet kan peka

på en lampa och säga "pa" eller sätta en hatt på sitt huvud och säga "att". Förrådet av ord växer till sig relativt långsamt i början. Efter att ha lärt sig ungefär femtio ord går många barn igenom en "ordspurt" och ordförrådet växer med fart. Samtidigt börjar barnet också böja ord och det försöker kombinera ord till meningar. Länge utgör handlingar, gester, miner, joller och ordstavelser sida vid sida ett uttrycksätt för barnet. I detta skede

förstår barnet tal mycket bättre än vad det självt kan producera.

Fastän talet för de flesta blir det huvudsakliga kommunikationsmedlet, använder vi alla genom hela livet i växel-

Barnet är i den här utvecklingsfasen i ungefär 1-2 års ålder.

! Det är viktigt att barnet kan uttrycka sig på de sätt som redan fungerar bra.

verkan också kroppsspråket som blivit bekant för oss i barndomen. Vårt talade språk kompletteras med miner, gester och kroppsrörelser.

Försenat tal

Ofta utvecklas barnets kommunikationsfärdigheter med sådan fart att man inte uppmärksammar det speciellt mycket. Barnets språkliga utveckling kan

ändå ibland vara långsammare och föräldrarna kan tycka att t.ex. barnets ord dröjer. Så som all annan inläring, sker också inläringen av talet i individuell takt. Ett barn kan ha ett stort talat ordförråd strax efter dess första födelsedag, ett annat barn avancerar långsammare och börjar producera ord först närmar den andra födelsedagen.

Om talet dröjer kan det förutom en individuell utvecklingstakt också ha att göra

med en försening i utvecklingen av talproduktion eller talförståelse eller med mera omfattande svårigheter i utvecklingen. Flerspråkighet i barnets omgivning orsakar inte i sig språkstörning eller försening i utvecklingen. Oberoende om det handlar om en individuell något långsammare utveckling eller en försening i utvecklingen är det viktigt att barnet har möjlighet att uttrycka sig på de sätt som redan fungerar bra. Det är bra för de vuxna att fundera över vad barnet på sitt eget sätt försöker berätta om sina behov och önskningar eller t.ex. saker som det tycker om eller inte tycker om.

När de vuxna förstår barnets viktiga meddelanden och besvarar dem, bevaras barnets motivation att uttrycka sig. När barnet upplever att människorna i närmiljön förstår dess gester, miner och ljud, motiveras barnet att uttrycka sig själv i allt flera situationer. Föräldrarna i sin tur talar vanligt till barnet och använder vid sidan om talet kroppsspråk. På det sättet ger de modell till barnet hur både tal och kroppsspråk tillsammans kan användas som uttryckssätt. När barnet hör talet och dess tonfall samt ser miner och gester som tillhör språket har barnet också lättare att förstå föräldrarnas meddelanden.

! Att använda kompletterande kommunikationssätt i vardagens interaktionssituationer sätter fart på utvecklingen av barnets förmåga att förstå och uttrycka sig.

bild: Kirsi-Marja Savola

Från gester till tecken, från pekande till bilder

Om barnet dröjer länge i kroppsspråkskedet kan man använda extra mycket minner, gester och handligar i kommunikationen. Det lönar sig att välja tecken, vilka man övar med barnet på samma sätt som andra gester (t.ex. att vinka) eller ord. Det lönar sig att välja stödtecken som representerar de ord som hör till barnets vardag. Dessa ger barnet ett sätt för att berätta om sina egna saker. Det går att leta reda på tecken t.ex. i Papunet (www.papunet.net/bildverket). Det lönar sig att be om stöd för tecknandet av en talterapeut.

Användning av tecken gör inte talutvecklingen långsammare utan stöder

den och ger ett nytt sätt att bli förstådd innan användning av ord är möjligt för barnet. Då behöver inte heller barnet bli frustrerat över att inte ha ett sätt att uttrycka sig på.

Vissa barn intresserar sig mera för bilder än för gester och tecken. Ett sådant barn har kanske annars också uttryckt sig genom att peka på saker i sin omgivning eller genom att utforska bilder i bilderböcker eller fotoalbum. Den vuxna kan visa modell genom att peka på bilder samtidigt som hon eller han talar. På det sättet lär sig barnet att berätta om olika saker med hjälp av bilder. Färdiga bilder går

att skriva ut från internet, klippa ur tidningar och rita själv. Bilderna kan samlas i en egen pärm som används i interaktionssituationer. Det lönar sig att be om råd gällande bildkommunikation av en talterapeut.

Genom att använda de här alternativa och kompletterande kommunikationssätten i vardagens interaktionssituationer sätter man fart på utvecklingen av barnets förmåga att förstå och uttrycka sig självt. Samtidigt försäkras man sig om att det finns ett fungerande kommunikationssätt ifall barnet av ett eller annat skäl dröjer i utvecklingsskedet en längre tid.

DEVUXNA KAN STÖDJA BARNETS UTVECKLING:

- genom att tala sitt eget modersmål till barnet
- genom att observera barnet och lägga märke till barnets gester, miner, handlingar, ljudanden och ord
- genom att tolka barnets uttryck och svara på dem
- genom att kontrollera att man tolkade barnet rätt genom att följa med barnets reaktion
- genom att härma barnets uttryck
- genom att komplettera barnets uttryck genom att tala (t.ex. "pa" ►"ja, det är en lampa" eller när barnet pekar på sina tår vid påklädning ►"ja, vi sätter strumporna på fötterna")
- genom att vara mån om att barnet upplever kompletterandet berikande och inte som en korrigerering
- genom att ge barnet små uppgifter som stöder utvecklingen av talförståelsen och ordförrådet (t.ex. efter avklädning av ytterkläderna: "Ge mig din mössa", "Visa mig din sko", "Klä på dig yllesockan")
- genom att uttrycka sig i korta, tydliga satser och mångny-anserade tonfall
- genom att leka symboliska lekar (den vuxna matar barnet eller barnet matar den vuxna på lek med en sked, ger på lek också mat åt dockan)
- genom att se till att de gemensamma stunderna är lekfulla och framskrider i barnets takt så att glädjen i växelverkan består medan barnet lär sig nya förmågor
- genom att njuta av samvaron och skoja tillsammans med barnet

Om du funderar på något om ditt barns utveckling och växelverkan, diskutera det på rådgivningen.

OM BARNETS TALUTVECKLING ÄR SEN KAN MAN OCKSÅ STÖDJA GENOM:

- att vid sidan om tal använda ett annat uttryckssätt som passar barnet
- att locka barnet till turtagningslekar genom att ljuda
- att härma barnets ljudanden och stavelser
- att ta med bilder, gester och tecken vid sidan om tal
- att stöda barnet i användningen av bilder, gester och tecken
- att småningom öka användningen av tecken och bilder
- att använda sig av tecken, bilder, ljudande och ord parallellt
- att säga högt de uttryck som barnet producerar med gester, tecken, bilder och ord

Diskutera ärenden som gäller talutveckling på rådgivningen och be om remiss till en talterapeut.

- ! Det är viktigt att föräldrarna vid sidan om sitt tal visar modell på hur
- alternativa och kompletterande kommunikationssätt kan användas.

bild: Barbro Wickström

Att kombinera uttryck till meningar

Genom lek lär sig barnet nya saker. Ett barn njuter av att föräldrarna leker t.ex. interaktionslekar eller lekar med intrig. Lekarna stöder barnets språk- och tankeutveckling. Den vuxna kan ta med nya element i leken men det lönar sig alltid att uppmärksamma barnets egna initiativ.

Barnet förstår tal mycket mera än vad det själv kan producera. Förrådet av ord som barnet producerar växer snabbt, om än den individuella variationen ännu är stor. En del barn är nybörjare i att producera ord medan andra aktivt använder hundratals ord. Ett 2-årigt barn producerar i medeltal 200 ord och ordförrådet växer snabbt. Orden utta-

las ännu otydligt. T.ex. om barnet säger "docka" kan det betyda docka, socka eller klocka. Barnet kombinerar ord till meningar som ännu är korta och telegramlika och säger bara de viktigaste orden. Barnet kan t.ex. konstatera: "Mamma kommer" eller när det vill gå ut och gunga: "Ut gunga".

Om barnets tal utvecklas långsamt kan det börja producera meningar med

Barnet är i den här utvecklingsfasen i medeltal i 2-2 ½-års åldern.

gester eller genom att kombinera gester och stavelser. Barnet berättar t.ex. om tåget som åker förbi genom att säga "tshu tshu tåå" och viftar samtidigt med händerna för att beskriva tågets rörelse. Barnet kan också be om en godsak från skåpet genom att peka på skåpdörren, smacka med munnen och säga "nam". På detta sätt visar barnet att det förstår idén med att skapa meningar. Det är viktigt för barnet att uppleva att dess meddelanden är värdefulla, att det lönar sig att kommunicera och att det blir förstått.

Om barnet har svårt att förstå tal eller uttrycka sig själv med tal kan man stöda språkutvecklingen ytterligare ge-

bild: Kirsi-Marja Savola

nom att använda tecken och bilder vid sidan om ett tydligt kroppsspråk. Ett barn kan bli skickligt i att kommunicera trots att talet inte löper. Det kan t.ex. berätta sina ärenden genom att bilda meningar med bilder och tecken.

För att barnet ska kunna utveckla sina kommunikationsfärdigheter är det viktigt att föräldrarna vid sidan om sitt tal visar modell på hur alternativa och kompletterande kommunikationssätt används. När föräldrarna använder tecken eller bilder vid sidan om sitt tal, har barnet också lättare att förstå föräldrarnas budskap. Det är viktigt att föräldrarna berättar för andra som umgås med barnet, hur man kan kommunicera med det på det för barnet bästa möjliga sättet.

DE VUXNA KAN STÖDJA BARNETS UTVECKLING GENOM:

- att leka turtagningslekar och lekar med intrig och fantasi med barnet
- att titta i bilderböcker med barnet och tillsammans diskutera bokens bilder
- att tala med barnet med ett klart och rikt språk på det egna modersmålet
- att lägga märke till barnets uttryck och besvara dem
- att uppmuntra barnet att uttrycka sig: huvudsaken är inte hur utan vad barnet säger
- att tolka barnets uttryck på ett språkligt mera mångsidigt sätt, t.ex. "Gå ut gunga" ► "Ja, snart ska vi gå ut och gunga i den stora gungan"
- att skoja, turas om och glädja sig över lyckad kommunikation

OM BARNETS TALUTVECKLING ÄR FÖRSENAD KAN MAN OCKSÅ STÖDJA UTVECKLINGEN:

- genom att lägga märke till barnets kommunikation via kroppsspråk och t.ex. tecken eller bilder
- genom att visa modell genom att själv ta i bruk kroppsspråk och andra kompletterande metoder vid sidan om talet
- genom att tala ut barnets uttryck; t.ex. när barnet tecknar KATT – GÖMMA säger den vuxna: "Jaha, gick katten i gömman? Oj då!"
- genom att kontrollera att man förstått rätt
- genom att besvara barnets uttryck
- genom att berätta för andra människor i närmiljön vad som underlättar kommunikationen med barnet.

Be på rådgivningen om en remiss till talterapeut ifall barnet inte ännu har kontakt med en.

....bemöter barnet lugnt.

....ger utrymme för barnets initiativ till interaktion.

....lägger märke till barnets initiativ och besvarar dem.

Barnet utvecklas i sin egen takt

Barnet utvecklas och lär sig i sin egen individuella takt. Utvecklingen är kontinuerlig där utvecklingsfaserna följer varandra på ett sätt som kan variera hos barn. Språket hos ett två- eller flerspråkigt barn utvecklas på ungefär samma

sätt som hos ett ettspråkigt barn. Barnet lär sig nya saker i interaktion med personer i barnets närmiljö. Föräldrarna stärker barnets utveckling genom att erbjuda lämpligt med stöd och utmaningar.

Föräldrar vet ofta omedvetet hurda-

na interaktionsstunder barnet drar nytta av. Om barnets utveckling inte sker i genomsnittlig fart, kan det hända att föräldrarna vill ha bekräftelse på att de gör rätt saker i rätt stund. Det lönar sig att be om råd av någon på rådgivningen som

! Att använda sådant som motiverar barnet som utgångspunkt för aktiviteter stärker utvecklingen.

....använder uttrycksätt som barnet förstår.

....observerar att den vuxna och barnet förstår varandra.

är insatt i språkutveckling (t.ex. en talterapeut eller en psykolog).

Om barnet längre än i genomsnitt är intresserad av aktiviteter som hör till en viss utvecklingsfas, lönar det sig att göra sådana saker med barnet som hör till just den fa-

sen. Att använda sådant som motiverar barnet som utgångspunkt för aktiviteter stärker utvecklingen. Barnet kan t.ex. vilja upprepa vissa interaktionslekar om och om igen om inläringen av någon färdighet som tillhör den leken ännu är på hälft. Barnet kan

också vilja gå tillbaka till saker som tränats tidigare, fast det redan samtidigt lär sig nya färdigheter. När föräldrarna observerar sitt barn och dess intressen noggrannt, kan de hitta sådana saker som är precis lämpliga med tanke på barnets utveckling.

**Guiden kan skrivas ut på adressen:
www.papunet.net/information/material/broschyer/**

Mera information på svenska i Papunet:

**www.papunet.net/information/
www.papunet.net/spel/**

TEXT: Kaisa Martikainen ÖVERSÄTTNING: Sonja Sivonen, Annette Nylund, Marina Paqvalén
GRAFISK DESIGN: Satu Lusa/Kaskelotti LAYOUT: Anu Sallinen

tikoteekki

Tietotekniikka- ja
kommunikaatiokeskus
(Center för datateknik och
kommunikation)
Viljatie 4 B, 00700 Helsinki
puh. (09) 34 809 370
tikoteekki@kvl.fi
www.tikoteekki.fi